

Lärdomar från seminariet

“Vi tänkte inte på det –
samtal om digitalisering inom offentlig sektor”

Sammanfattat av Jenny Damberg, frilansjournalist

Förord av Fia Ewald

Så påverkar digitaliseringen offentlig sektor

Lärdomar från seminariet

”Vi tänkte inte på det – samtal om digitalisering inom offentlig sektor”

Stockholm 2023

Formgivning: Simon Karlsson

© Arena Idé och författarna

Innehåll

FÖRORD: Vi tänkte inte på det.....	5
TOM ANDERSSON: "Hela verkligheten får betraktas som ett experiment"	6
ANNA SPÅNT ENBUSKE OCH SIMON VINGE Så kan medarbetarnas inflytande över digitaliseringen öka	8
SAMTAL: Vilken roll ska marknaden ha i digitaliseringen?.....	10
JONAS SÖDERSTRÖM: Därför gör digitaliseringen oss inte mer effektiva	12
RASMUS FLEISCHER: Är integritet ett hot mot digitalisering?	14

Inledning

Vad vet vi egentligen om hur digitaliseringen har påverkat offentlig sektor i Sverige? Har den hållit vad den har lovat? Vad har hänt med säkerheten, integriteten, leverantörsberoende och medarbetarnas inflytande?

Det här var frågor som lyftes vid Arena Idé och Infobruket AB:s seminarium om digitaliseringen av den offentliga sektorn den 15 november 2022.

Följande sammanfattning innehåller lärdomar från de föreläsningar, panelsamtal och intervjuer som utgjorde programmet.

FÖRORD

Vi tänkte inte på det

Under mer än ett kvarts sekel har svensk offentlig förvaltning haft ett starkt fokus på digitalisering. Ett stort antal utredningar och försök till organisering har följt på varandra. Gigantiska resurser har försörjt projekt, myndigheter, kommittéer, kommuner, regioner, IT-leverantörer, konsulter, strateger och inspiratörer – med klen resultat. Ändå fortsätter kolporteringen av idén att digitalisering och mer digitalisering är svaret på alla våra frågor i nuet och för framtiden.

Vi var några stycken som tyckte att det finns anledning att komplicera den bilden. Inte för att vi är emot ny teknik utan för att vi måste vara fler som är med och bestämmer om hur den nya tekniken ska användas. Vilka förväntningar är rimliga att ha och vem ska bestämma över hur de fördelar som kan uppnås med nya digitala lösningar ska användas? Varför utnyttjas inte möjligheterna att utveckla demokrati och insyn i myndigheterna? Hur ska individen kunna skydda sina intressen i förhållande till aktörerna i den nya övervakningskapitalismen och mot en allt mer närgången stat? Är utvecklingen av ett allt mer digitaliserat arbetsliv ödesbestämt till en allt högre grad av övervakning av medarbetarna i kombination med att samma medarbetare har allt lägre nivå av kontroll över sina arbetsuppgifter? Är det omöjligt att förespråka att tekniken ska ge oss kortare arbetstid?

Detta är några av de frågor som är rimliga att ställa men som sällan eller aldrig diskuteras på det ändlösa radbandet av digitaliseringskonferenser. Kanske var vi några som ändå tänkte på det men som inte nådde fram med våra synpunkter. Seminariet var ett anspråkslöst försök att göra något för att vidga perspektiven och låta för samhället centrala aspekter i digitaliseringen få utrymme. I bästa fall leder det till att även andra känner sig manade att bryta den nuvarande hegemonin i digitaliseringsfrågan och att på så sätt ett demokratiskt samtal kommer i gång om vad vi ska ha digitaliseringen till egentligen. Hur ny teknik ska användas och vem som ska styra över den är ytterst en fråga om makt. Låt oss bli fler som delar på den makten.

Stockholm i januari 2023

Fia Ewald

TOM ANDERSSON OM HUR DIGITALISERINGEN KAN
BLI MER EVIDENSBASERAD, MED VÅRDEN SOM
EXEMPEL

”Hela verkligheten får betraktas som ett experiment”

Tom Andersson är utredare inom staten. Han har erfarenhet från Smittskyddsinstitutet och MSB och en forskarbakgrund inom kognitionsvetenskap och matematisk statistik.

Ett exempel på hur
bristfälligt området
behandlas är det
faktum att digital hälsa
och e-hälsa diskuteras
ytterst sparsamt i
Coronakommissionens
utvärdering.

Vad innebär det att något är evidensbaserat?

– Socialstyrelsens definition anger att en evidensbaserad praktik innebär att den professionelle väger samman sin expertis med bästa tillgängliga kunskap, den enskildes situation, erfarenheter och önskemål vid beslut om insatser. Inom vården finns en medicinsk evidenshierarki, där det som väger tyngst är metaanalyser och randomiserade kontrollerade försök, alltså experiment.

Vilken evidens finns för digitaliseringen av hälso- och sjukvård?

– Evidensen är mycket begränsad. Det evidensbaserade sättet att kontrollera för något används för att mäta effekterna för en enskild patient, inte för att kontrollera policyer som påverkar hela vården. Det går inte att göra randomiserade och kontrollerade försök för en sådan sak som innebörden av att digitalisera ett sjukhus. I stället får hela verkligheten betraktas som ett experiment där man kan jämföra före och efter eller mellan olika geografiska områden.

– En sak vi kan se är att digitala besök ersätter fysiska när möjligheten ges. Men vi vet också att det uppstår nya behov eller ny efterfrågan på vård, och därmed mer konsumtion av vård, och att det innebär att nettokostnaderna ökar.

Hur kontrollerar svenska myndigheter i dag för effekterna av digitalisering av vården?

– Det gör de i väldigt begränsad omfattning. Det saknas i dag studier som väger in alla av vårdens fyrdubbla mål: kostnadsbesparingar, förbättrade patientresultat, befolkningens hälsa och hälso- och sjukvårdspersonalens arbetsmiljö. De rapporter som finns rör avgränsade frågor och/eller ett begränsat underlag. Det typiska är utvärderingar som bygger på enkäter, och som saknar den stringens som krävs i vetenskapliga sammanhang.

– Ett exempel på hur bristfälligt området behandlas är det faktum att digital hälsa och e-hälsa diskuteras ytterst sparsamt i Coronakommissionens utvärdering. Den verkar helt enkelt inte ha spelat någon avgörande roll när Sverige drabbades av den värsta hälsokrisen på årtionden. Det nämns att vården efterfrågade bättre digitala verktyg för samordning, men utan någon närmare diskussion kring betydelsen av digital hälsa och e-hälsa för smittskyddsarbetet och folkhälsan. Det nämns också kort att MSB:s app för att kartlägga smittan inte fungerade. Men man säger inget om varför. Förklaringen är förmodligen att det är lätt att utveckla en sådan app rent tekniskt, men betydligt svårare att förankra den i kommuner, i regioner och bland andra myndigheter.

Vad krävs för att digitaliseringen av vården i högre grad ska bli evidensbaserad?

– Som det är i dag tas värdet av e-hälsa mer eller mindre för givet. E-hälsomyndigheten saknar helt ett kritiskt perspektiv på digitaliseringen i sig. Vi behöver öka den generella mognaden kring vetenskaplig metod vid utveckling av digital hälsa. E-hälsomyndigheten bör få och ta på sig ansvaret för frågan.

Så kan medarbetarnas inflytande över digitaliseringen öka

Vi har algoritmer som styr medierna, vi har algoritmer som hjälper politiker att vinna val. Även i arbetslivet förekommer de. Men vet vi hur dessa algoritmer fungerar?

Anna Spånt Enbuske är utredare vid välfärdspolitiska enheten på fackförbundet Kommunal. Simon Vinge är chefsekonom för Akademikerförbundet SSR.

Vad krävs för att medarbetarna ska kunna ta till vara nyttan av digitaliseringen?

ANNA SPÅNT ENBUSKE: Digitalisering ska inte vara ett självändamål utan ett stöd för verksamheten. Fokus ska vara på omsorgstagarens olika och varierande behov, inklusive fysiska kontakter. Utvecklingsarbetet ska utgå från en gemensam behovsinventering och kunskapssammanställning.

Alla medarbetare, oavsett anställningsform, ska genomgå utbildning innan nya digitala system tas i bruk, och inför uppdateringar av de digitala systemen. Det ska finnas ett medarbetarperspektiv i arbetet med informationssäkerhet och dataskydd. Där ingår rättssäkerhet, egen kontroll och inflytande över sin arbetssituation.

Vilka problem upplever era medlemmar kopplat till digitalisering?

ANNA SPÅNT ENBUSKE: Ur medarbetarperspektiv är jakten på tid tydligt kopplad till digitalisering. Den minutstyrning som förekommer, inte minst inom äldreomsorgen, tar inte hänsyn till plötsliga, oväntade arbetsuppgifter. Säg att en blomkruka faller i golvet. Städar man då upp denna blomkruka kan man inte rapportera det, eftersom det inte ingår i den ursprungliga arbetsbeskrivningen. I stället uppstår en försening som drabbar både brukare och personal.

Vad är Kommunals viktigaste bidrag för att digitaliseringen ska komma medlemmarna till godo?

ANNA SPÅNT ENBUSKE: Inom mer kvinnodominerade arbeten handlar det om att problematisera den digitala övervakningen. Det bästa vi kan bidra med är att ställa bra frågor. Ju fler som ställer frågor om vem som ska se, titta och övervaka, desto bättre.

Hur kan Akademikerförbundet SSR:s medlemmar få större inflytande över digitaliseringen?

SIMON VINGE: Jag skulle säga att det nya i samhället är algoritmernas roll. Vi har väldigt komplicerade algoritmer som styr samhället i allt högre grad. Vi har algoritmer som styr medierna, vi har algoritmer som hjälper politiker att vinna val. Även i arbetslivet förekommer de. Men vet vi hur dessa algoritmer fungerar? Får gräsrotsbyråkrater vara med om att utforma dem? Svaret är nej. Där har vi ett problem. Hur kan vi säkra medarbetarinflytandet i det läget? Ska vi ha inflytande så måste vi ha insyn, och det har vi inte när det kommer till algoritmer.

Vilken roll ska marknaden ha i digitaliseringen?

LINDA LINDSTRÖM, jurist på eSam som samordnar 34 myndigheter.

FREDRIK FLODIN, projektledare på Upphandlingsmyndigheten.

PER OLÉN, IT-strateg Borlänge kommun. Representerar i samtalet Föreningen Sambruk, har också suttit i styrelsen för BLM, en förening som organiserar skolhuvudmän i Mellansverige. Nästan alla kommuner är medlemmar i Sambruk.

Moderator:
DANIEL MELIN, strateg på Skatteverket.

Hur beroende är offentlig sektor av enskilda leverantörer av IT-produkter och IT-tjänster? Vad krävs för att offentlig sektor ska samverka mer för att lösa gemensamma utmaningar? Är myndigheter, regioner och kommuner intresserade av att göra sig mindre beroende av enskilda leverantörer?

Hur beroende är offentlig sektor av enskilda leverantörer av IT-produkter och IT-tjänster? Spelar det någon roll?

LINDA LINDSTRÖM: Marknaden påverkar ofrånkomligen digitaliseringen. Det är positivt att det kommer nya digitala tjänster. Men offentlig sektor måste vässa sig som kravställare. Det är också en ansvarsfråga, när det gäller den tillit som måste finnas mot de tjänster som vi köper in. Det är ingen hemlighet att vi är beroende av enskilda leverantörer, men det gör det inte mindre viktigt att vara en kritisk och aktiv beställare.

FREDRIK FLODIN: Att det finns få leverantörer att välja mellan är ett problem inom många sektorer. Det är viktigt att sätta upp det som en riskfaktor. Att det ibland bara finns ett fåtal eller kanske bara en leverantör. Man behöver analysera riskerna och skapa metoder för att hantera dem. Man bör börja prata om marknaden långt innan man går in i upphandlingen.

PER OLÉN: Våra medlemmar måste handla upp system kanske vart femte år. Det gör att den här sektorn blir mer komplicerad än exempelvis livsmedelssektorn. Hur ofta mäktar vi med att handla upp nya system?

Är myndigheter för resurssvaga för att kunna ställa krav och upphandla IT-lösningar?

PER OLÉN: Ja!

LINDA LINDSTRÖM: Det är nog lite blandat, det finns de som har stor kapacitet. Men det kan ibland bara finnas en aktör på marknaden.

Ibland får man inga svar alls för att ingen aktör vill möta de högt ställda kraven. Vi är ofta lite för flata som beställare. Vi accepterar det marknaden erbjuder, trots att det inte håller rent rättsligt. Det är ett problem att IT-system ofta framstår som förföriska, och att det ofta ska gå så fort. Det viktiga är att tänka efter före och mer långsiktigt.

FREDRIK FLODIN: Ett problem är att krav ibland släpps under processen. Det leder till att företag som inte har lagt anbud på grund av att de inte kunnat uppfylla ett visst krav faller ifrån, trots att de hade kunnat uppfylla en senare kravställning.

Alla statliga myndigheter bedriver sin egen mycket specifika verksamhet, men kommunerna har ju egentligen alla samma verksamhet? Vad hindrar dem från att ha samma system eller exempelvis gå ihop om upphandling av läromedel?

PER OLÉN: Det förekommer samarbeten. Ett exempel är Fixamingata.se, där medborgare kan rapportera eller visa lokala problem. 130 kommuner ingår. Vi har också exempel på samverkan mellan kommunerna i Dalarna. Vi införde ett e-arkiv för hela Dalarna, det tog tre år. Vi har också infört en e-tjänst för administration av skolskjuts. Det tog två och ett halvt år.

LINDA LINDSTRÖM: eSam har jobbat mycket med IT-villkor. Vi vill kunna ställa liknande krav från våra medlemsmyndigheters sida.

Finns det en tradition av att man inte samarbetar mellan kommuner, och inte heller mellan kommuner och myndigheter?

LINDA LINDSTRÖM: Jag känner inte till något exempel på samverkan mellan kommun och statliga myndigheter när det gäller gemensamma upphandlingar.

FREDRIK FLODIN: Det finns inget som säger att det inte går att samarbeta.

”

Marknaden påverkar ofrånkomligen digitaliseringen. Det är positivt att det kommer nya digitala tjänster. Men offentlig sektor måste vässa sig som kravställare.

JONAS SÖDERSTRÖM

Därför gör digitaliseringen oss inte mer effektiva

Jonas Söderström är ux-strateg och författare till boken *Jävla skitsystem! Hur en usel digital arbetsmiljö stressar oss på jobbet – och hur vi kan ta tillbaka kontrollen* (Karneval förlag 2022).

Vi måste reducera överdriven digitalisering. Vi måste seriöst införa yrkesgruppen avvecklare. För varje nytt system måste vi avveckla två befintliga.

Läkaren Jonas Sjögren skrev i en artikel för 30 år sedan, 1993, att de mätningar som gjorts av den digitalisering som då genomförts av verksamheten – digitalisering av journaler, tidbok, kassafunktion, EKG med mera – lett till påtagliga förbättringar i kontakter med och service till patienterna, apoteken och andra vårdgivare. Arbetsinnehållet hade förändrats, och mer tid kunde ägnas åt vårdarbete. Arbetsmiljön hade blivit påtagligt bättre. Mätningar visade att arbetet rationaliserats i hög grad, med 20 till 30 procent.

Detta är den målbild vi fortfarande har, att digitaliseringen ska leda till rationaliseringar.

Men ofta får vi motsatsen – ett ”jävla skitsystem”. Digitaliseringen skapar tids- och motivationstjuvar: detaljstyrning och betungande administration, den leder till nedskärningar och brist på flexibilitet och stödjer inte de verkliga uppgifter som arbetet består i.

Det kommer larmrapporter om hur produktivitetstillväxten är mycket låg, ofta nära noll. I några fall har den till och med varit negativ, så att det blir dyrare eller tar längre tid att producera en tjänst eller vara än året innan. Det här påverkar också hur vi ser på framtiden. De som är födda på 1960-talet är mycket mer optimistiska än de födda på 2000-talet. Mer digitalisering ökar inte automatiskt produktiviteten. Det går att jämföra med motorvägar. En ny motorväg ger först snabbare transporter. Sedan ökar trafiken – och det blir trafikstockning.

Vad du än har för arbete har du en huvuduppgift. Säg att den tar sex timmar om dagen i anspråk. Genom att digitalisera verksamheten kan vi pressa ner den tid det tar att göra huvuduppgiften. Det som har hänt sedan Jonas Sjögren skrev sin text under tidigt 1990-tal är att vi också har börjat digitalisera andra uppgifter. Det gör att nya uppgifter

blir möjliga – vilket ger mindre tid till huvuduppgifterna. Effektiviteten när det gäller att utföra huvuduppgiften sjunker.

Digitalisering kan sägas ge upphov till byråkrati 2.0. Ett IT-system genererar behov av minst två till, som behörighetssystem, lösenordssystem, självservicesystem och så vidare.

Så vad ska vi göra? Vi måste reducera överdriven digitalisering. Vi måste seriöst införa yrkesgruppen avvecklare. För varje nytt system måste vi avveckla två befintliga. I stället för att tänka att vi ska förenkla ska vi ha som mål att reducera.

Algoritmerna innebär en ny nivå av problem och utmaningar – men vi får inte glömma att en stor del av den icke-algoritmiska hittillsvarande digitaliseringen fortsätter att skapa problem. Techindustrin är drivande i att fokusera på det allra senaste och glömma bort det som redan existerar och som borde fixas. (Och sedan ignorera det ”näst senaste” när en ny shiny thing dyker upp.)

Är integritet ett hot mot digitalisering?

Innebörden av ”personlig integritet” är djupt oklar. Detta medger även Integritetsskyddsmyndigheten, som skriver i sin integritets-skyddsrapport att det saknas en ”vedertagen definition”. Myndigheten förklarar vidare att man utgår från ”en förståelse av personlig integritet som den enskilde individens rätt till privatliv och möjlighet till självbestämmande i det digitala samhället”.

Här finner vi någonting relativt ovanligt, nämligen en antydning till en positiv definition av integritet. Inte bara tanken på en sfär fredad från övervakning, utan även en möjlighet till självbestämmande eller suveränitet.

Annars är det legio att ordet integritet får beteckna innehållet i en av två tänkta vågskålar. Integriteten är det som ska vägas mot någonting annat. Det kan vara säkerhet, innovation eller andra värden som uppenbarligen skulle kunna maximeras om det inte vore för denna besvärliga bromskloss.

Även om det digitala självbestämmandet lyfts i korthet av Integritetsskyddsmyndigheten, är det bara för att genast åter skjutas åt sidan. Myndigheten har sitt givna uppdrag, grundat i en mer juridisk definition som sägs innebära att fokus ska ligga ”enbart på personlig integritet i bemärkelsen skyddet av personuppgifter”.

Så länge utgångspunkten är juridisk är det ofrånkomligt att integritet handlar om att skydda de enskilda individerna. Målet är att envar, så långt det är möjligt, ”själv [ska] kunna kontrollera vem som använder digitala uppgifter som rör en själv”.

Självklart är det angeläget att skydda individer och att se till maktbalansen mellan individ och stat, liksom mellan individ och företag. Men det individcentrerade synsättet blir allt mer otillräckligt i takt med att vad vi faktiskt talar om i tilltagande grad är olika former av artificiell intelligens (AI). Då gäller snarare att summan är mer än delarna: ett plus ett blir mer än två.

Att jag äger mina personuppgifter kan låta robust. Men då har man inte tänkt igenom vad egendom innebär i ett kapitalistiskt samhälle. Kopplat till att äga något är även rätten att sälja det. Därav följer plikten att sälja något för den som är i ekonomiskt trångmål och exempelvis måste betala en skuld. En logisk följd blir även att mina personuppgifter, när de väl har sålts, kan säljas vidare av någon annan, gärna i form av komplexa finansiella derivat. Vilket inte är en helt oriktig beskrivning av de marknader som bär upp den digitala reklamindustrin.

”

Att jag äger mina personuppgifter kan låta robust. Men då har man inte tänkt igenom vad egendom innebär i ett kapitalistiskt samhälle. Kopplat till att äga något är även rätten att sälja det.

Dess livsluft är att vi redan har överlåtit rätten till vår data. Varje dag kan vi se exempel på den liberala kontraktfilosofins gränser i form av de finstilla textväggar som skymmer vår skärmsikt och som vi raskt skriver under genom att klicka ”accept”.

Data är inte bara egendom. Data är även makt. Vi måste tänka alla frågor om dataskydd ur ett maktperspektiv: Vem kan samla på sig så stora mängder data att helheten blir någonting kvalitativt annat än summan av sina delar? Vilka nya former av maktkoncentration kan då uppstå? Och vem har makten att säkerställa att dessa databaser stannar där de är och inte blir uppköpta eller rentav stulna av någon mer ljusskygg aktör?

Livet – inklusive privatlivet – är vad vi lever nu. Men i begreppet integritet finns även en tidslig aspekt. Det syftar bokstavligen på att förbli densamma över tid. När vi talar om dataskydd borde vi i största allmänhet bli tydligare med vilka olika tidshorisonter det gäller. Då blir det också tydligare att det finns olika sorters data.

Många personuppgifter förblir känsliga över lång tid, även efter att den berörda personen själv har gått bort. Andra uppgifter kanske har mer av en realtidskaraktär: känsliga just nu, men svalnar snabbt för att inom några år bli närmast harmlös data. Men så finns också det omvända. Tänk bara på vilka möjligheter som nu finns att utvinna och analysera DNA från minsta hårstrå eller hudflaga, som för några årtionden sedan var föga mer än sopor. Vi får utgå från att det finns vissa former av data som i dag framstår som rätt harmlösa, men som när de samlats i databaser och underkastats framtida analysmetoder får en helt annan sprängkraft. Att förhålla sig till sådant är verkligen inte lätt, men ändå nödvändigt.

Likväl kan inga regelverk till skydd för privatlivet utgöra ett vattentätt skydd mot framtida tekniker. I stället för att resignera inför denna insikt, är det kanske snarare läge att fundera över vad det egentligen är som ska skyddas. Hur väl tjänar oss den strikta tudelningen mellan privat och offentligt? Går det kanske att tänka sig andra former av integritet än den snävt personliga integriteten?

När vi frågar oss om även kollektiv integritet kan vara värd av skydd, bör vi inte utgå från att kollektiven ska vara tydligt avgränsbara grupper. Det kan också handla om språk och sexualiteter, funktionsvariationer och känslotillstånd – eller helt enkelt platser. Fysiska rum, virtuella rum och inte minst arbetsplatser. Ofta är det just platser i vidaste mening, snarare än individer, som är den primära måltavlan för övervakning. Visst blir resultatet ofta ändå ett intrång i vad vi kan uppfatta som den enskildes privatsfär. Men så länge integritetsfrågan bara kan formuleras med utgångspunkt i den enskilde, följer också något av en narcissistisk tendens som gör farhågorna lätta att vifta bort.

Tror du verkligen att de skulle vara intresserade av dig? Nej, kanske inte. Men det kan likväl finnas aktörer som har intresse av att övervaka kollektiva beteendemönster för att bygga databaser som, särskilt med framtida analysmetoder, resulterar i en oerhörd koncentration av makt. Det behöver inte ens vara avsikten. Medieforskare har på

Ofta är det just platser i vidaste mening, snarare än individer, som är den primära måltavlan för övervakning

senare år tydligt kunnat påvisa hur onda avsikter alls inte är nödvändigt för att nya former av algoritmisk diskriminering ska utkristallisera sig; det räcker att det finns vissa mönster i den data som algoritmerna tränas på för att dessa sedan ska förstärkas, exempelvis om de får guida vilka områden som polisen patrullerar. Risker av dessa slag kommer vi aldrig att kunna avvärja så länge vi är fast i tanken att integritet betyder att varje individ ska äga sin egen data.

En viss form av kollektiv integritet är förvisso redan etablerad, även juridiskt. Det gäller då vad som kallas territoriell integritet, nära besläktat med nationell suveränitet och den militära förståelsen av säkerhet. Dessa värden har ett rätt ambivalent förhållande till den personliga integriteten. Ofta placeras de i var sin vågskål, med den förutsägbara följden att nationens säkerhet kommer att trumfa den personliga integriteten.

Som den 25 september 2008, när det stod klart att partipiskan segrat i allianspartierna och riksdagen trots allt kunde klubba FRA-lagen som öppnade för övervakning av all internettrafik. Förvisso med en rad garantier om hur de insamlade uppgifterna absolut inte skulle få användas till andra syften än de tänka. Men det dröjde såklart inte länge innan dessa löften skingrats för vinden och sedan dess har integritetsdebatten i Sverige aldrig riktigt kunnat återhämta sig. Tröttheten är påtaglig, jämfört med hur det låter på många andra håll i Europa.

Å andra sidan märks kanske en begynnande omkastning av positionerna. Allt oftare hörs varningar för att just ett bristande skydd av privatsfären kan utgöra ett hot mot rikets säkerhet. Oavsett hur lite de enskilda personerna bryr sig om att deras uppgifter läcker, oavsett hur lite personuppgifterna betyder var för sig, kan stora datamängder användas för att lägga pussel som får säkerhetspolitiska konsekvenser. I dagens nya säkerhetsläge märker vi en förskjutning där det främsta argumentet för starkt dataskydd inte alltid är den personliga integriteten, utan nationens säkerhet. Därmed lämnar vi också det liberala ramverket. Individen har inte längre suverän rätt att via avtal sälja ut sin egen integritet, eller ladda ner vilka appar som helst, om det kan få konsekvenser för nationen som kollektiv.

En andra ambivalens märks i frågan om pengar. Att kontanter i hög grad har ersatts av elektroniska pengar innebär att varje enskild betalning lagras i en databas. Vem som betalar till vem, när, var och hur. Varje betalning innebär att personuppgifter lagras hos minst ett företag, för att då även bli tillgängliga för brottsutredande myndigheter – men i värsta fall också för brottslingar eller främmande makt, om inte datasäkerheten håller måttet. Här biter heller inte den gängse tanken om att varje individ borde ha ensamrätt till sin egen data. Uppgifter om en betalning omfattar ju per definition minst två parter.

Många andra integritetsfrågor borde blekna i jämförelse med hur ingående det går att kartlägga en individ via hennes betalningshistorik. Och ju färre som använder kontanter, desto närmare till hands blir det att misstänkliggöra dem som ännu gör det. Det råder inget tvivel om att de sedlar som fortsätter att cirkulera blir allt svartare. Samtidigt uppmanar MSB alla medborgare att ha kontanter hemma, för i ett krisläge kan vi inte lita på att de elektroniska pengarna kommer att fungera.

Läget blir extra prekärt av att vi i Sverige hittills har överlåtit den elektroniska identifieringen via Bank-id till ett konsortium av privata banker, vilka för övrigt också har rätten att neka vem som helst utan att behöva ange orsak. Att varje betalning via Swish och varje inloggning på Bank-id lagras i var sin databas ger en otrolig koncentration av känsliga uppgifter i händerna på privata företag. Om dessa företag skulle misslyckas med sitt dataskydd skulle de säkerhetspolitiska konsekvenserna kunna bli långt värre än en simpel kränkning av Sveriges territorialgränser.

På global nivå framträder ännu en interferens mellan personlig integritet och nationell suveränitet i form av begreppet "informationssoveränitet". Ett bra exempel är de internetlagar som Ryssland stiftade år 2014 och som i vissa avseenden stakat ut en riktning för nätpolitiken även i mer demokratiska länder. Med argumentet om att skydda de enskildas personliga integritet stiftas lagar om att olika plattformsföretag måste lagra sin data lokalt. Det verkliga syftet är snarare att ge det egna landets myndigheter lättare tillgång till datan för att kunna övervaka sina medborgare. Med hjälp av patriotisk retorik skjuts alltså själva integritetsfrågan itu i det att utländsk övervakning spelas ut mot inhemsk dito.

Men för de allra flesta stater, inklusive Ryssland, kan denna informationssoveränitet aldrig bli mer än en chimär. För att verkligen betyda något måste den nämligen även omfatta själva hårdvaran. Så länge routers och mobiltelefoner tillverkas i främmande länder får man utgå från att de rymmer en och annan bakdörr som kan utnyttjas av en eller flera säkerhetstjänster.

Vad som gör saken än värre är att bakdörrar som installerats i hård- eller mjukvara på order av en stat mycket väl kan upptäckas av skickliga hackers, som i vissa fall kommer att sälja vidare kunskapen till kriminella nätverk. Ännu vanligare förefaller dock det motsatta vara, alltså att stater köper motsvarande kunskap ("zero-day exploits") på svarta marknaden. Detta är själva utgångspunkten för den nya lagstiftning om hemlig dataavläsning som sedan några år utökad befogenheterna för svensk polis. När polisledningen sedan gått ut och krävt ökade resurser för "tekniska investeringar" i dataavläsning, betyder det bokstavligen att man vill bidra med ännu fler miljoner till denna globala svarta marknad för zero-days. Samma zero-day kan säljas såväl till polisen som till kriminella nätverk som vill genomföra sina egna dataintrång. När ett köp väl är genomfört, har Polismyndigheten och de kriminella ett gemensamt intresse av att hålla kunskapen hemlig så att säkerhetsluckan inte täpps till. Fastän polisens uppdrag är att förebygga brott, innebär detta förfarande att man aktivt möjliggör en stor mängd nya brott, i global skala.

Frågan om personlig integritet har traditionellt diskuterats utifrån de två polerna privat/offentligt. Som framgått tillkommer nu allt oftare en säkerhetspolitisk dimension utifrån polariteten inrikes/utrikes, för att inte säga vän/fiende. Om man får tillåta sig att vara riktigt spekulativ går det kanske även att ana en tilltagande betydelse för en tredje dimension som handlar om ekologi och hälsa. Då handlar det närmast om det som kallas "internet of things" och den övervakning som möjliggörs av en fortskridande miniatyrisering som låter olika slags

sensorer dyka upp på allt fler ställen omkring oss – och kanske även inne i våra kroppar.

Många bedömare menar att sensorer och sändare snart kommer att kunna krympa till storleken av ett sandkorn, för att sedan i stort antal kopplas samman i nätverk av ”smart damm” som kan flyta med strömmar och vindar. Att det kan möjliggöra nya och oanade former av övervakning är möjligen en sekundär farhåga i förhållande till den nedskräpning det innebär att sprida ut mikroskopisk elektronik, som i likhet med mikroplasterna ofrånkomligen kommer att tas upp av växter och djur. Detta scenario må än så länge vara science fiction, men antyder kanske ett behov av att vidga integritetsbegreppet inte bara från personlig till kollektiv integritet, utan även vidare till att hänga samman med frågan om ekosystemens integritet.

Men redan i dag, på den simpelt personliga nivån, finns goda skäl att fundera över vad vi lägger i begreppet integritet. Enligt den juridiska förståelsen handlar personlig integritet om skydd av personuppgifter. Som sådana räknas inte bara namn, adress och personnummer, utan även fotografier och teckningar som avbildar människor. ”Till och med en ljudfil med en persons röst kan vara en personuppgift”, upplyser Integritetsskyddsmyndigheten på sin sajt. En så pass bred definition tycks vara gjord för att skjutas sönder av olika undantag. Att varje individ har en absolut äganderätt till de egna personuppgifterna lämnar föga utrymme kvar åt konst, litteratur, journalistik eller politiskt engagemang. Just därför kan den liberala förståelsen av personlig integritet aldrig existera annat än som innehållet i en vågskål som juridiken har att väga mot en mängd andra värden. Så vad händer med ”möjligheten till självbestämmande i det digitala samhället”?

Möjligheten att manipulera bilden av det egna ansiktet har blivit vardagsmat sedan sociala medier som Snapchat lanserade olika slags filter. Någonting motsvarande är nu på väg att ske med rösten. På indiska callcenters har de anställda länge behövt gå kurser för att träna bort sin dialekt och låta mer som en typisk vit amerikan. Men allt oftare används i stället mjukvara som utför samma slags manipulation automatiskt i realtid. Om några år är det sannolikt att vi har tillgång till appar där vi kan välja från en meny av dialekter hur vi vill låta när vi talar i telefon. Därifrån är steget inte långt till möjligheten för AI-stödd imitation av en specifik persons röst, eller ansikte, eller kroppsspråk – så kallade deep fakes. Gränserna för vad som är en personuppgift tycks suddas ut, medan dörren öppnas för nya former av bedrägeri. Men visst fortsätter vi att vara personer med någon form av beständighet, alltså integritet? Frågan är dock om det förblir rimligt att föreställa sig denna integritet som en egendom i liberal mening, alltså något vi kan äga och i vissa fall tvingas att sälja.

arena idé